

Toespraak bij gelegenheid van het bezoek aan de synagoge van de Liberaal Joodse Gemeente Utrecht, tijdens de dienst ter opening van de Sjabbat, 11 maart 2022

Het vervult me met grote vreugde dat ik heden in uw midden kan zijn tijdens deze dienst ter opening van de Sjabbat. In zekere zin bent u onze Joodse bureu, want de kathedraal van het Aartsbisdom Utrecht bevindt zich vlakbij uw sjoel, in de Lange Nieuwstraat. Het was een teleurstelling voor mij dat ik een eerder gepland bezoek aan uw sjoel wegens een medische behandeling niet kon bijwonen. Gelukkig waren de leden van de werkgroep Kerk en Jodendom van ons Aartsbisdom Utrecht toen wel aanwezig bij een sabbatdienst op zaterdagmorgen. Zij zijn toen zeer hartelijk door u ontvangen. Mgr. Woorts heeft mede namens mij toen een 'Tien Gebodenplant' aangeboden die – zo heeft hij van mevrouw Walma van der Molen vernomen – een ereplaats heeft gekregen bij de Ark met de Tora-rollen, waarin de Tien Woorden of Geboden worden vermeld, in de boeken Exodus en Deuteronomium. Gelukkig blijkt de plant het daar goed te doen.

Dat bezoek zou ik brengen vanwege de *Dag van het Jodendom*, die elk jaar in de bisdommen en parochies van de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland en andere landen wordt gehouden. Die dag is bedoeld om onze onlosmakelijke band met het Jodendom door ontmoetingen met Joden te versterken en door van hen te leren.

Ik hoopte vorig jaar wel uw sjoel te kunnen bezoeken, maar dat kon eveneens niet doorgaan als gevolg van de coronaviruspandemie. Daarom vervult het me met des te meer vreugde dat ik dit jaar wel in uw midden kan zijn. Graag laat ik mij nu vergezellen door mijn hulpbisschop mgr. Woorts – die tevens voor alle Nederlandse bisschoppen de referent is voor Kerk en Jodendom – en door pastoor Ambting, die enkele maanden geleden pastoor is geworden van Leidsche Rijn, Vleuten en De Meern. Hij is ook zeer geïnteresseerd in het Jodendom en tevens gecertificeerd gids in Israël voor pelgrimsgroepen.

Ik heb twee kaarsen meegebracht, die ik hier achterlaat. De ene is wit en de andere rood: de kleuren van het wapen van onze gezamenlijke stad Utrecht. Deze kaarsen zijn een teken van hoop die ons die in God geloven met elkaar verbindt. Tekenen van hoop en licht hebben wij in de duistere periode die op dit moment in Europa heerst hard nodig. Niet ver van ons vandaan, op ons continent, voltrekt zich een tragedie. De oorlog die Rusland tegen Oekraïne heeft ontketend, doet menigeen denken aan de Tweede Wereldoorlog, die zeker bij u ijzingwekkende herinneringen oproept. We hopen en bidden dat deze oorlog zich niet zal uitbreiden tot ons hele continent. Ik kan mij voorstellen dat u zich ook grote zorgen zult maken over het lot van uw Joodse broeders en zusters in Oekraïne.

Ik heb tevens voor u een exemplaar meegenomen van het laatste nummer van het bisdomblad van het Aartsbisdom Utrecht, *Op Tocht*, waarin wordt bericht dat mijn voorganger wijlen kardinaal De Jong, aartsbisschop van Utrecht, de Yad Vashem-onderscheiding zal ontvangen vanwege zijn heldhaftig optreden tijdens de Tweede Wereldoorlog. In zijn geheim archief in het aartsbisschoppelijk paleis aan de Maliebaan bewaarde hij een lijst van onderduikadressen van Joodse kinderen. Kardinaal De Jong nam het initiatief tot een serie van drie kanselboodschappen, waarin de nazi-ideologie werd veroordeeld en werd geprotesteerd tegen de deportatie van Joodse landgenoten. Deze kanselboodschappen werden ook voorgelezen in de Nederlands-Hervormde (behoudens de derde) en de Synodaal-Gereformeerde kerken. Er zijn ook berichten dat hij Joodse onderduikers verborg in de kelder van zijn paleis. Zij werden door een pater jezuïet, pastoor van de St. Aloysiuskerk aan de Adriaen van Ostadelaan, vermomd als priesters en religieuzen naar de Maliebaan gebracht.

In 2015 woonde ik de toekenning bij van de Yad Vashem-onderscheiding aan een Franciscan, in de Tweede Wereldoorlog pastoor van Wijchen, die Joodse kinderen onderduikadressen had bezorgd, onder wie de Joodse Amsterdamse keel-, neus- en oorarts in ruste, Hans Themans, die nog bij mijn opleiding tot arts in de jaren '70 aan de Universiteit van Amsterdam betrokken was. We zijn daarna met elkaar bevriend geraakt. Ik kwam op het

idee om hem te vragen mij behulpzaam te zijn bij de aanvraag van een Yad Vashem-onderscheiding voor kardinaal De Jong. Hij verklaarde zich dadelijk daartoe bereid en wierp zich met grote energie op de aanvraag, waarin hij veel tijd heeft geïnvesteerd. Wij zijn daarvoor ook samen naar Israël gegaan en hij heeft mij het Yad Vashem-centrum bij Jeruzalem getoond, dat bij mij een onvergetelijke indruk heeft achtergelaten. Helaas is Hans Themans enkele jaren geleden overleden en heeft hij niet mogen meemaken dat de aanvraag is gehonoreerd.

Binnenkort zal ik in het bisschopshuis een ontmoeting hebben met de nieuwe ambassadeur van Israël om met hem kennis te maken en af te spreken wanneer en hoe de uitreiking van deze onderscheiding zal plaatsvinden.

De bekendmaking van de toekenning van de Yad Vashem-onderscheiding aan kardinaal De Jong valt bijna samen met de bekendmaking van de heiligverklaring van pater Titus Brandsma, karmeliet, hoogleraar filosofie en rector magnificus van de Katholieke Universiteit Nijmegen, op 15 mei a.s. in Rome door paus Franciscus. Pater Titus verspreidde onder andere een brief van aartsbisschop De Jong, waarin het katholieke bladen verboden werd advertenties van de NSB af te drukken. Hij reisde daarvoor in het geheim door heel bezet Nederland om de directeurs van deze dagbladen namens de aartsbisschop te instrueren en steunen. Hij heeft zich eveneens heftig verzet tegen de Jodenvervolging, onder meer tegen de verwijdering van Joodse kinderen van katholieke middelbare scholen. Overigens had hij zich in 1935 reeds gekeerd tegen de Neurenbergse rassenwetten. De nazi's noemde hem een 'gevaarlijke tegenstander'. Daarvoor is hij gevangengenomen en uiteindelijk in 1942 vermoord in Dachau.

De Yad Vashem-onderscheiding voor kardinaal De Jong en de heiligverklaring van pater Titus Brandsma zijn nu extra van belang vanwege het in de laatste jaren toegenomen antisemitisme, onder meer online, in nog versterkte mate gedurende de coronaviruspandemie.

Naast deze helden die het in de Tweede Wereldoorlog voor de Joden hebben opgenomen, waren er echter ontegenzeggelijk veel christenen, ook praktiserende, die niets tegen de Jodenvervolging ondernamen of – erger nog – de nazi-ideologie hebben omarmd en bij de Shoah een actieve rol hebben gespeeld. Dit is een blijvende schandvlek in de geschiedenis van het christendom.

Gelukkig is er tijdens het Tweede Vaticaans Concilie in de eerste helft van de jaren '60 van de vorige eeuw toenadering ontstaan tussen Joden en Katholieken, ja, zijn er blijvende banden van vertrouwen en vriendschap ontstaan. Het concilie verwierp alle uitingen van haat jegens Joden, Jodenvervolgingen en uitingen van antisemitisme (*Nostra aetate* nr. 4). Dit is nog eens duidelijk onderstreept door paus Johannes Paulus II op 13 april 1986 tijdens zijn bezoek aan de grote synagoge van Rome.¹ En in een toespraak tot een delegatie van het wereldcongres van Bergjoden op 5 november 2018 zei paus Franciscus: "Zoals ik vaak heb herhaald, een christen kan geen antisemiet zijn; we delen dezelfde wortels. Het zou een tegenspraak zijn in geloof en leven. Integendeel, we zijn geroepen onszelf ervoor in te zetten om zeker te stellen dat antisemitisme uit de menselijke gemeenschap verbannen wordt."²

Ik wens uw Joodse gemeenschap heil en zegen toe. We zijn verbonden met elkaar in het geloof in de ene God van Israël en in ons gebed voor de vrede, vrijheid en gerechtigheid in de wereld voor alle mensen. Als gelovigen bidden we daar samen voor en tonen zo onze verbondenheid met elkaar. Als teken daarvan bied ik u deze kaarsen aan.

¹ Johannes Paulus II, 'A Summo Pontifice habita in templo seu synagoga Iudaeorum Urbis (13. April 1986)', in AAS (1986), pp. 1117-1123, speciaal p. 1119.

² Paus Franciscus, Greeting of His Holiness Pope Francis to a delegation of the World Congress of Mountain Jews (5 november 2018), zie:

https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2018/november/documents/papa-francesco_20181105_mountain-jews-caucaso.html.